

'אמר רשב"ג: מה נעשה להם לבבליים שתוקעין ומריעין ושובתין מתוך מריעין... שתוקעין וחוזרין ותוקעין, ומריעין, ושובתין מתוך מריעין — מנהג אבותיהן בידיהן' — הקפיד על כך רשב"ג, לפי שאין ראוי לשבות מתוך תרועה שהיא יבבה. אפשר שטעמם של הבבלים שהריעו בסוף — כדי שלא יטעו העם בין תקיעה לתקיעה, ובכך שהתרועה באחרונה יודעים הכל שיש לשבות בהישמע התרועה. או אפשר לבאר טעמם, כי בתחילה קודם שהוקבעה ישיבה בבבל, לא היה קים להו בשיעורא דרבנן, ולכן היו תוקעים בשעה שהחמה בראש הדקלים, כדלעיל, וכדי להודיע לעם שעדיין לא הגיע סוף הזמן באמת, ומי שהיה אנוס ולא הדליק — ידליק, לכך שינו מסדר התקנה הראשונה והיו מריעים בסוף, שזה מורה שעדיין לא הגיע זמן שביתה, שהרי אין שובתים מתוך מריעין. ועכשיו בני בבל שהם בני תורה, ותוקעים בשיעור מצומצם לסוף הזמן, אף על פי כן נשאר בידיהם מנהג אבותיהם הראשון, להריע בסוף. (חדש האביב)

'שהרי נתנו חכמים שיעור לחזן הכנסת להוליך שופרו לביתו' — ואם תאמר, לפי מה שכתב הרמ"א (רסו, יב. ואין הדבר מוסכם — ע"ש בהגר"א ובאר הלכה) שאדם ששכח כיסו וראהו בשבת עליו — אינו צריך לזרוק במקום שראהו אלא יכול לילך לחדר אחר ולנערו שם, ואם כן מדוע הוצרכו ליתן לחזן הכנסת שהות כדי להוליך שופרו לביתו, והלא הוא אוחז המוקצה מקודם השבת? יש לומר שאין להיכנס לכתחלה למצב זה ועדיף שלא יבוא לידי כך, הלכך תקנו שיקדים לתקוע מקודם, כדי שתהא לו שהות לטלטל בהתר. (עפ"י מגן אברהם שם סק"ט. וע"ע: חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב יב, ב).

דף לו

'הובלילא ובי כסי' — המאכל נכנס דרך הוושט לכרס הבהמה, בסוף הכרס נכנס לבית הכוסות (על שם דפנותיו המכוסות מבפנים גבשושיות כעין כוסות), משם עובר ל'הובלילא' היינו ההמסס (מלשון מסיסה — הפיכת האכלין המוצקים לנוזליים), משם לקיבה ומשם לדקין (בני המעינים). [בתפארת ישראל (פסחים י, ג ב'בועז') כתב שדרך חז"ל כשהשתמשו במלים מלשון זרה, לפעמים שינו אותן במקצת ממקורן, ונתנו להן משמעות בלשון הקדש. בין הדוגמאות שהביא, היא המלה 'המסס', שבלטינית נקרא 'הומסוס' והסבו לקרותו 'המסס' על פי הכתוב בישעיה 'והיה כמסוס נוסס' — לשון מסיסה והמסה כנ"ל. ראה דוגמאות נוספות ב'מאסף הערוך' (לר"ב מוספיא) ערך 'פרסיא'. ובמובא בחולין כא].

'בבל בורסיף ובורסיף בבל, למאי נפקא מינה לגיטי נשים' — לפירוש אחד ברש"י (וכן נקט לעיקר הריטב"א. וע' גם בפירוש רב נתן גאון), היינו נפקא מינה — לכתובת שם העיר בגט. והתוס' העירו הלא בבל היא שם המדינה ולא שם עיר. ואולם כתבו אחרונים להוכיח (מגטין סה-סו וממגילה כב. ומדברי התרגום — בראשית י, י), שבתוך מדינת בבל היתה עיר ששמה בבל. (ע' במובא במאור ישראל; זכר יצחק כב).

לפי פירוש זה מבואר בגמרא שיש לכתוב בגט את שם העיר העכשוי, ולא השם הקודם. ואולם

כתבו אחרונים, שעיר שכותבים בה גטין ובתוך כך נשתנה שמה, ממשיכים לכתוב בגטין את השם שהיו כותבים עד עתה. ורק כאשר החלו לכתוב בה גטין לאחר שינוי השם, (ובכלל זה כאשר פסק ישוב יהודי מהעיר וחדש אחר כך כשכבר נקראת בשם החדש) — רק אז כותבים את שם העיר הנוכחי.

ולמעשה, כאשר היו כותבים גטין בעיר עוד מקודם השינוי, יש לכתוב את השם הנוכחי ולהוסיף 'דמתקריא...'. — בשם העבר, כגון: 'דווינסק דמתקריא דינאבורג'; 'אוסלו דמתקריא קריסטיאניא'. (עפ"י שו"ת אחיעזר ח"ד נט. ואם כבר נשתקע השם הראשון — אין מזכירים אותו. דרכי משה אה"ע רכה; בית שמואל שם סק"י. וע"ע אה"ע קכט, יח).

'עד שיגרוף' — נחלקן הראשונים מהי הגריפה האמורה כאן; יש אומרים גריפת כל הגחלים חוץ לכירה. (כן נקט הרמב"ן בחדושו עפ"י הירושלמי, וכ"כ הרשב"א והמאירי והרא"ש ורוב הפוסקים. וכן פסק השלחן-ערוך רנ"ג, א. יודגש שאף לשיטה זו, אם הגחלים עוממות אין צריך להוציאם, כמפורש בברייתא לו. ובפוסקים). ויש אומרים שבגריפת הגחלים לצד אחד די, אבל אם הוציא כל הגחלים החוצה, פשוט שאין לחוש כלל, הן בכירה הן בתנור, שהרי טעם האיסור הוא משום חשש חיתוי, וזה אין שייך כשאין שם גחלים כלל. (כן דעת הר"ה, ולזה הסכים הר"ן. ע"ע במובא להלן לה:).

'בית שמאי אומרים חמין אבל לא תבשיל' — הרשב"א מפרש, שהחילוק בין חמין לתבשיל הוא, שהחמין [שהוחמו כל צרכם] נידונים כ'מצטמק ורע לו', ולכך אין חשש חיתוי, ואילו סתם תבשיל הריהו מצטמק ויפה לו (כפי שכתבו הראשונים עפ"י סוגית הגמרא) הלכך אסור. ולפי זה חמין שלא הוחמו כל צרכם אסור. מאידך, מיני תבשיל שמצטמק ורע להם — מותר אף לבית שמאי. (והתוס' לא כתבו כן. ואולם בדעת רש"י יש מי שפרש כדברי הרשב"א. ע' הגהות רא"מ הורביץ).

'בית שמאי אומרים נוטלין אבל לא מחזירין' — אפשר שנקט 'נוטלין' משום מחזירין, (כדרך שאמרו בגמרא להלן לו.). ואפשר שבא להשמיענו שאפילו השהה באיסור — נוטלין. (וע' להלן). או הכוונה לומר, אף מיד כשנטל ולא הניחו על גבי קרקע ולא נח מרתחתו, שוב אינו מחזיר. (חדש האביב)

'או דילמא לשהות תנן, ואי גרוף וקטום אין אי לא לא' — מדברי רש"י בכמה מקומות משמע שטעם האיסור להשהות על כירה שאינה גרופה הוא משום גזרת 'הטמנה' בדבר המוסיף הבל, [מן הטעם שנאמר בגמרא (לד: לגרסת רש"י), שמא יטמין ברמץ ויבוא לחתות בגחלים], וכשגורף או קוטם, שוב אינו מוסיף הבל ולכן מותר. (ע' רש"י כאן בד"ה עד שיגרוף; להלן לו. ד"ה היינו; לח: ד"ה מחזירין; מא. ד"ה שותין (ובתוס' שם); לעיל כ. ד"ה קטום; לד: ד"ה גזירה).

ואולם רבנו האי גאון ורבנו אפרים והרמב"ן כתבו שמדובר כאן כשהקדרה מונחת על גבי ברזלים וכדו' ממעל לגחלים, כי לולא כן אפילו בקטומה אסור, שהרי הרמץ (— הוא אפר מעורב בגחלים) ודאי מוסיף הבל הוא, ויש כאן איסור הטמנה. ואף על פי שהקדרה מגולה מלמעלה ואין הגחלים מכסים אותה, סוברים אותם ראשונים שהטמנה במקצת גם היא אסורה, וכיון שהקדרה שוקעת במקצת בין הגחלים, נחשב בכך ל'הטמנה'. (ע' בית מאיר רנ"ג ועוד).

ואולם יש חולקים וסוברים שאין נקראת 'הטמנה' אלא כשהקדרה מכוסה, אבל נתינתה על גבי גחלים אינה בכלל 'הטמנה'. (רבנו תם בתוס' להלן מז: ד"ה במה. וע"ש בר"ן; ריטב"א כאן ועוד).
וזה לשון הר"ה בעל המאור:

'ולענין הטמנה — יש מי שאומר אסור להטמין על גבי גחלים כלל, דאפילו קטומות לא גרע מגפת של זיתים... ויש מי שאומר לא כי גפת של זיתים אסופי מוספי הבלא כל שעתא ושעתא ואסור להטמין בדבר המוסיף, מה שאין כן בגחלים קטומות שעוממות והולכות, ולא די שאין מוסיפין אלא שהן פוחתות. ועל פי סברא זו נהגו לאכול את החמין הטמונין במקומותינו כמנהג הטמנתם. ודברי רבנו חננאל נוטים לדברי האוסר.

ויש אומרים כי תקנת רבותינו היא לענג את השבת בחמין. וכל מי שאינו אוכל חמין צריך בדיקה אחריו אם הוא מין, ואם מת יתעסקו בו עממין, ולהזמין לבשל להטמין ולענג את השבת ולהשמין הוא המאמין, וזוכה לקץ הימין, ויש מן החכמים אומרים על השמאל שהוא ימין אנו קורין עליהם מי יתן החרש תחרישון ותהי להם לחכמה'.

להלכה, השלחן-ערוך (רנ"ג, א) פסק כדעת המחמירים. ואולם הרמ"א כתב שהמנהג להקל שכל שהקדרה אינה מכוסה מלמעלה אין זו הטמנה, אלא שנוהרים לכתחילה לנתקה קצת מן האש קודם השבת, כדי שיוכל ישראל להסירה בשבת ללא נענוע הגחלים.

לשיטת רוב הראשונים הנ"ל יוצא, שענין ההתר בגריפה וקטימה אינו משום סילוק תוספת הבל, כמו שפרש רש"י, אלא משום עשיית היכר, כי במעשה זה הוא מגלה שמסלק דעתו מבישול, שהרי אין הדרך לבשל בצורה זו.

ולפי זה, המניח טס מתכת על כירי הגז, כפי הנהוג, אף על פי שעדיין קיימת תוספת הבל, אך היכר ודאי יש כאן, שהרי אין אדם מבשל עם כיוסי כזה, הלכך יש להחשיב זאת ככירה גרופה וקטומה — כן היא דעת רוב הפוסקים האחרונים. (עפ"י אגרות משה או"ח ח"א צג, ועוד). ודעת החזו"ן-איש להחמיר בדבר. ראה להלן.

דף לז

'לא שנו אלא על גבה אבל לתוכה אסור' — יש מי שכתב טעם האיסור להחזיר לתוך הכירה — משום חשש חיתוי, ואף על פי שהכירה גרופה וקטומה. (עפ"י מחצית השקל רנ"ג ס"ק לה). ובשו"ת שבת הלוי (ח"ג מה) חולק על טעם זה וסובר שאסור משום שנראה כמבשל.

ובתנורים חשמליים שבזמננו, כתב בשו"ת שבת הלוי (שם), יש להתיר החזרת דבר מבושל לתוכם, [כשהם מופעלים במצב 'שבת']. ועיקר נימוקו להתיר מבוסס על פי דברי הרי"א¹ (מובא בשלטי הגבורים כאן), שלא אסרו החזרה לתוכה אלא במקום שיש לה גם 'תוך' וגם 'גב', שאז בכך שהוא מכניס לתוכה ולא על גבה, נראה כמבשל, אבל לא כשיש לה רק תוך ואין לה גב. ועוד צרף את דעת הרמ"א, המתיר להחזיר לתוכה כאשר נטל בשבת.

ואילו בספר שמירת שבת כהלכתה (א, יז בהערה) נראה שנוקט לאסור להחזיר בשבת. וכן נראה לכאורה משו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד עד, עמ' קלח), שאין להחזיר לתנורים שלנו, [אלא אם מתקין קופסא בת ארבע דפנות בתוך התנור, שאז מסתבר להתיר להחזיר לתוכו. אג"מ שם].

א. אמר רבה: כוורת המכילה שני כורים (במידות ימינו: 492–858 ליטר) מותר לטלטלה בשבת. שלש כורים (1287–783 ליטר) — אסור. (שבטלה מתורת כלי לפי שאינה מיטלטלת כשהיא מלאה. והוא הדין בת שני כור ומשהו. רשב"א וריטב"א). רב יוסף אמר: שלש — מותר, ארבע (והוא הדין שלש ומשהו. רשב"א וריטב"א) — אסור. ואביי מסר שרבה לא התיר לו למעשה אפילו בשל שני כור. (והוא הדין בפחות מכן, עד ארבעים סאה. עפ"י חו"א כלים כ"ז).
הרי"ף לא הביא דין זה. וכתבו התוס' ושאר פוסקים עפ"י הגמרא במק"א, שלהלכה מותר לטלטל אף כלי גדול מאד, וגם אביי עצמו לא קיבלה מרבה.

ב. שש תקיעות תוקעים בערב שבת (על גג שבגבהה של עיר ובמרכזה); ראשונה — להבטיל את העם ממלאכה שבשדות. [ואין הקרובים לעיר רשאים להיכנס עד שיבואו רחוקים ויכנסו כולם כאחד. וע' שפ"א]. שניה (היא תרועה, שכך הסדר תמיד: תקיעה תרועה תקיעה. עפ"י רש"י ותוס') — להבטיל עיר וחגיות ממלאכה ומסחר. שלישית — להדליק את הנר. דברי רבי נתן. [ואז מסלקים את הקדרות מן הכירה ומטמין המטמין]. רבי יהודה הנשיא אומר: לחלוץ תפלין. ושוהה כדי צליית דג קטן או כדי להדביק פת בתנור (עד שיקרמו פניה) ותוקע (ואז מדליקים את הנר, לרבי. רש"י ותוס') ומריע ותוקע, ושובת. ומנהג בידי הבבליים מאבותיהם, תוקעים וחוזרים ותוקעים ומריעים, ושובתין מתוך מריעין. אמר רבי יוסי בר' חנינא: שמעתי שאם בא להדליק אחר שש תקיעות — מדליק, שהרי נתנו חכמים שיעור לחזן הכנסת להוליך שופרו לביתו. אמרו לו: אם כן נתת דבריך לשיעורין, אלא מקום צנוע יש לו לחזן הכנסת בראש גגו ששם מניח שופרו.

דפים לה — לו

מט. א. האם מותר לטלטל שופר או הצוצרה בשבת?
ב. אלו דברים הוחלף שמם משחרב בית המקדש, ומאי נפקא מינה?
א. שלש שיטות בדבר: לרבי יהודה, שופר מיטלטל ולא הצוצרות.
מרש"י משמע (כדברי התוס') שהשופר נחשב כלי שמלאכתו להתר, כי ראוי לגמע בו מים, לפי שהוא כפוף. ואף בשופר של ציבור, ראוי לגמע לתינוק עני. ואילו הצוצרות אינן ראויות לכך. והתוס' (והרו"ה) כתבו שגם השופר נחשב כלי שמלאכתו לאיסור אלא שהותר לטלטלו לצורך גופו או מקומו, מה שאין כן הצוצרה שאינה ראויה למלאכת התר אלא מעט, לכך אוסר רבי יהודה מכל וכל.
לרבי שמעון, שניהם מותרים בטלטול.
לתוס', לצורך גופם או מקומם בלבד, כאמור, אבל לטלטלם כדי שלא ייגנבו או מן החמה לצל וכדו' — אסור. וכן נפסק להלכה (הגהות אשר"י; רמ"א שח, ד).
לרבי נחמיה, שניהם אסורים. (שאין כלי מיטלטל אלא לצורך שימוש המיועד לו (רש"י), או אף לשימוש מעין מלאכתו הרגילה, לרבנו תם ולרו"ה).

ב. אמר רב חסדא: משחרב בית המקדש נשתנה ונתחלף שמם של שופר וחצוצרה, ערבה וצפצפה, פתורא ופתורתא (= שלחן גדול וקטן) — בפ"י המון העם. ונפקא מינה לתקיעה בראש השנה, ללולב, ולמקח וממכר. ואביי הוסיף 'הובלילא' (= המסס) ובי כסי (= בית הכסות, סוף הכרס של הבהמה). ונפקא מינה לענין דיני טרפה. ורב אשי הוסיף: בורסיף ובבל. נפ"מ לגיטי נשים, (לענין אמירת 'בפני נכתב ובפ"נ' או לענין כתיבת שם העיר — ערש"י ותוס').

פרק שלישי; דפים לו – לז

- ג. א. האם מותר להשהות בכירה מערב שבת, קדרה עם מים חמים או תבשיל?
ב. האם מותר להחזיר חמין או תבשיל לכירה?

א. כירה שהסיקה בקש ובגבבא – מותר ליתן עליה תבשיל.

כירה שהסיקה בגפת ובעצים – לשיטת בית שמאי, לפי רבי מאיר אין משהים עליה כלום מערב שבת, ולפי רבי יהודה – משהים עליה חמין בלבד, (שאינם צריכים בישול, ואין חשש חיתוי. עפ"י רש"י), ובתנאי שגרף את הגחלים או קיטמם (= נתן עליהם אפר). ולשיטת בית הלל – לרבי מאיר, משהים עליה חמין אבל לא תבשיל, ודוקא בגרוף או קטום. ולר' יהודה, מותר בין תבשיל בין חמין, ודוקא בגרוף או קטום.

ולדעת חנניה, וכמותו סתמה המשנה בפרק ראשון, ואפשר שכן היא דעת תנא דמתניתין, מותר להשהות אפילו על כירה שאינה גרופה או קטומה, גם תבשיל שלא נתבשל כל צרכו, כל שהגיע למאכל בן דרוסאי, בין חמין בין תבשיל (– לבית הלל. אבל לב"ש אין משהים אלא חמין). אין חילוק בין שהיה על גבי הכירה (על עובי שפתה או על כיסוי שמעל חללה. רש"י) או בתוכה. (גם לחנניה שמתיר בשאינו גרוף וקטום. תוס').

כתבו התוס' והריטב"א: לרבי מאיר ורבי יהודה האוסרים להשהות בשאינה גרופה, אסור אפילו בשנתבשל כל צרכו, ואפילו מצטמק ורע לו. והרמב"ן והרשב"א (וב'חדושי הר"ן) חולקים, שאם מצטמק ורע לו – מותר. והרשב"א צדד שאפילו בית שמאי לא אסרו אלא בתבשיל שמצטמק ויפה לו. והחמין שהתירו בית שמאי, דוקא בשהוחמו כל צרכם אבל בלאו הכי אסור, כתבשיל שמצטמק ויפה לו.

רב ושמואל סוברים שאסור להשהות על גבי כירה שאינה גרופה וקטומה אם המאכל מצטמק ויפה לו, אבל מצטמק ורע לו – מותר. ורבי יוחנן (כדברי רב שמואל בר יהודה) מתיר אפילו מצטמק ויפה לו, כל שבושל כל צרכו. [וכן נהג רב נחמן בר יצחק]. ולדעת רב ששת התיר רבי יוחנן אפילו אינו מבושל כל צרכו, כחנניה.

א. להלכה – רב האי גאון, רבנו חננאל (כפי שהובא בתוס', ולא כפי שהובא ברא"ש), ספר התרומה (רלא), רש"י, תוס', הרי"ד, הרא"ה והריטב"א, פסקו כחנניה להתיר להשהות על גבי כירה שאינה גרופה וקטומה, כסתם משנה וכתב ששת בשם רבי יוחנן, וכן משמע שנקט רבא. ואילו הרי"ף פסק על סמך משמעות הסוגיא בכמה מקומות, דלא כחנניה, ואין התר להשהות על כירה שאינה גרופה וקטומה אלא בתבשיל שמצטמק ורע לו. (או בקדרה חייתא, שלא התחיל להתבשל כלל). וכן דעת רב אחאי בשאלות (שלה, קכח), ובה"ג (שבת ג). וכן פסקו הרמב"ם (שבת ג, ד) ורבנו יונתן. ולזה הסכים הרמב"ן. וכן פסק השלחן-ערוך (רנג, א). ודעת הרז"ה, אף על פי שהלכה כחנניה, ומותר להשהות כל שהוא כמאכל בן דרוסאי, מכל מקום אם הוא תבשיל שמצטמק ויפה לו, אסור ליתנו על גבי כירה שאינה גרופה או קטומה – אם לא בושל כל צרכו, [ואם בושל כל צרכו – תלוי הדבר במנהגי המדינות, ולנו יש לנקוט להקל והרוצה להחמיר על עצמו כבני מזרח – רשאי]. ואם מצטמק ורע לו – מותר אפילו לא בושל כל צרכו.

שיטה נוספת (ר"ח, כפי המוסבר ברא"ש), אין להשהות על גבי כירה שאינה גרופה וקטומה